

Ibrahim Alibegović, *U potrazi za istinom o ratu u Bosni*,
izd. "Ljiljan", Sarajevo 2004, 430.

Ibrahim Alibegović (Ključ, 1935), general-potpukovnik JNA, bio je načelnik Škole opštenarodne odbrane i ujedno zamjenik načelnika Centra visokih vojnih škola "Maršal Tito" u Beogradu. Visoku vojnu karijeru je svojevolumeno prekinuo u aprilu 1992. zbog agresije JNA na BiH i zločinačkog odnosa prema bošnjačkom narodu. Duboko uvjeren kako do oružanog nasilja u BiH nije trebalo doći, da posebno bošnjački narod nije tome dao povoda, otvoreno je osuđivao i markirao namjere i postupke pristalica velikosrpskog nacionalizma. O tome svjedoče brojni članci koje je napisao i objavio 1992-2000. dok je, kao penzioner, živio u Beogradu. Oni su sada objedinjeni unutar ove knjige, nastale pod snažnim uticajem misli A. Čehova "da se čast ne može oduzeti, ali se može izgubiti". Alibegovićeva pisanje, uz snažna emotivna, dramatična preživljavanja, bilo je ujedno i otpor prijetećem osjećanju da mu je "dotadašnji život promašen, a preostali bez smisla. Pitao sam se bezbroj puta kako to, da nikada nisam ni pomislio, a kamoli mogao da povjerujem, da može doći do unutrašnjeg sukoba... Tek mi je ovo vrijeme u kome sam počeo da ulazim u zrele godine otvorilo oči i pružilo šansu da shvatim istoriju velikosrpskog nacionalizma". Čitav splet "čudnih" okolnosti, koje će jednom valjda biti razjašnjene, uticao je da se general Ibrahim Alibegović ne nađe 1992. u BiH, u jedinicama i vrhu Armije RBiH. General Rasim Delić je, u predgovoru ove knjige, pored ostalog, ocjenjujući Alibegovića kao autoritativnog, iskusnog, sposobnog vojnog stratega i komandanta, koga je svojedobno upoznao kao pukovnika JNA i komandanta divizije u Tuzli, istakao: "I danas mislim da bi sa generalom Ibrahimom Alibegovićem na čelu Armije RBiH postigla još bolje rezultate".

Alibegovićeva knjiga dokumentarno čuva od zaborava i otkriva dio te bliske, ali složene prošlosti kroz prezentiranje dijela njegove spisateljske djelatnosti, onog što je, osjećajući se pozvanim i prozvanim, uz duboka unutrašnja proživljanja i sve tragove koja ona ostavljaju, iznosio u štampi, na brojnim nevladinim forumima ili, motiviran raznim povodima, upućivao na razne adrese, kao i kroz neke svoje publicističke priloge. Kao čovjek, intelektualac, penzionisani general JNA, smatrao se moralno obaveznim da kaže ono što misli i da iskaže spremnost da za to snosi eventualnu odgovornost. Da bi se Alibegovićevi članci i prilozi mogli potpunije shvatiti, potre-

bno je dobro poznavati vrijeme i ambijent u kojem su nastajali. U njima je sadržan i znatan dio životnog puta autora koji je, kao i čitava njegova generacija, doživio zanešenjački uspon i strmoglav pad ideja koje su ih nosile u njihovom poletnom “jurišu na nebo”, otvarajući, nakon svega, puteve nimalo jednostavnog, kritičkog preispitivanja sopstvenih biografija, života i iluzija. Uostalom, kako piše Solženjecin, “*niko još od zemnih ljudi nije uspio da predkaže sve neočekivane korake historije*”. Brojne ličnosti iz dobrog dijela tih generacija su, pak, u svom životnom vijeku konvertitski prešli put od poletnih, mladih komunista do ostarjelih antikomunista i ostrašćenih nacionalista, postajući radikalni misionari potpuno različitih ideja. Alibegović navodi slučaj trijumfalnog nastupa generala Ratka Mladića, u jeku rata u BiH, pred nekoliko hiljada penzioniranih oficira bivše JNA u “Sava centru”, na Novom Beogradu. Mladićevo izlaganje bilo je popraćeno burnim odobravanjima i ovacijama za “podvige” VRS.

Borba pisanom, argumentiranom riječju iz beogradske sredine za prodor činjenica o onom što je zadesilo BiH i bošnjački narod je moralna obaveza koju se usudio da prihvati tek mali broj bošnjačkih intelektualaca u Beogradu, ali i u Srbiji i Crnoj Gori, u situaciji kada je svaka javna djelatnost nosila izolaciju, svojevrzni rizik i često se doimala kao usamljeni, beznadežni glas “vapajućeg u pustinji”. Alibegović navodi da je bio u prilici da u Beogradu na skupovima nevladinih organizacija vidi one “koji su u namjeri da budu zapaženi od policijskih doušnika davali do znanja kako se ne osjećaju muslimanima iako nose ta imena”. I takvi su dio bošnjačke priče i fatuma. Fihte je davno napisao da je svako odabrao takvu filozofiju kakav je čovjek. Alibegovićeva istupanja je bilo smion čin u teškim okolnostima nastojanja uspravnog stajanja i pokoravanja straha, u napetom okruženju pored svega čemu se nezaštićeni pojedinac izlaže, potvrda nemirenja i otpora sumornoj stvarnosti i “vremenu nepodnošljive lakoće umiranja”, intelektualna pobuna protiv rata, razaranja, propagiranja mržnje i falsificiranja istine. Za ulazak u jednu beogradsku vojnu ustanovu Srbi i Crnogorci imali su, prema navodima “Borbe” krajem marta 1993, plave propusnice, dok su ostali, koji su u najkraćem roku trebali otići iz Vojske Jugoslavije, imali propusnice žute boje, što je neodoljivo asociralo na žute trake iz vremena nacizma. Alibegović se, u takvim okolnostima, odvažio da, ne kalkulirajući, djeluje i kada je bila “*u ćutanju sigurnost*”, nalazeći se na strani pravde i istine.

Alibegovićeva knjiga posebno fokusira ulogu JNA “oružane sile svih naših naroda i narodnosti”, u “godinama raspleta” i pokušaja redefiniranja jugoslavenske države u pravcu zahtjeva srpskog nacionalizma i “srpskog mladašnog vođe” Slobodana Miloševića. Armijski vrhovi su još od kraja sedamdesetih godina prošlog stoljeća, na osnovu dramatičnih analiza o ugroženosti socijalizma, narastanju opozicije, jačanju antijugoslavenskih aktivnosti, konfuzno razrađivali scenarije i mehanizme za očuvanje Jugoslavije, socijalizma i svoje vlasti. Odbrana poretka koji je dr-

žao na okupu jugoslavenske narode bila je primarna unutrašnja funkcija JNA. Predimenzionirana u odnosu na državne mogućnosti i potrebe, ona je bila ideološka, partijski vođena institucija, bastion pravovjernog konzervativnog komunizma i garant državnog jedinstva. Alarmantno stanje prešlo je u sve izraženiju paniku nakon Titove smrti, bez obzira na poznatu devizu “*I poslije Tita – Tito*”. Milovan Đilas je tada zapazio: “Ako Armija ne može biti demokratizovana, razbiće Jugoslaviju”. Tokom 1988. JNA je napustila dotadašnju strategijsku organizaciju, u kojoj su se armije kopnene vojske načelno poklapale sa republičkim granicama. Tada se formiraju vojne oblasti – vojišta koja se ne poklapaju sa republičkim granicama, sa centrima u Beogradu, Skoplju, Zagrebu i Splitu. Iz centra prvog vojišta u Beogradu kontrolisan je veliki dio Srbije, skoro čitava BiH i dobar dio Slavonije. Nakon pada Berlinskog zida vojni vrh, prema svjedočenju B. Jovića, ocjenjuje da američka i zapadna strategija prema Jugoslaviji “počiva na dve tačke: prvo - na višepartijskom sistemu kojim misle da razore SKJ, a drugo, veruju da će preko višepartijskog sistema održati Jugoslaviju i prevesti je u građansku (zapadnu) Evropu”. JNA, višedecenijski privilegirana i nedodirljiva, oslonjena na ratničku tradiciju srpskog naroda, istinski nikada nije prihvatila ustavnu odredbu da su republike zapravo države. Silazak komunističke vlasti u Sloveniji i Hrvatskoj bio je popraćen saopštenjima o “privremenoj pobjedi kontrarevolucije” i oduzimanjem oružja teritorijalnoj odbrani. Zbog svoje ideološki konzervirane osnove, spora i nedorasla iskušenjima, nije mogla preživjeti raspad SKJ, nakon čega je, da bi “spasila Jugoslaviju”, pristupila haotičnom razmatranju ideja o alternativnoj orijentaciji - od vojnog udara, iluzija o “bratskoj pomoći” SSSR-a i njegove oružane sile, zbog čega se general Veljko Kadijević, savezni sekretar za narodnu odbranu, u više navrata tajno sastajao sa maršalom Jazovim i Krjučkovim, šefom KGB-ea, - do konačnog oslonca “slobodno lebdećeg federalnog tela” na Srbiju i srpski nacionalni program. Nastojeći da očuva svoje dugogodišnje, velike privilegije, svoj atrofirani sistem, reducirala se u vojsku za “bitku za Jugoslaviju” i “konačno ostvarivanje srpskog državnog i nacionalnog interesa”, postajući instrument srpskog režima i stožer Miloševićeve agresivne politike. Misterije sadržaja njenih planova pod konspirativnim nazivima “Ram”, “Avala”, “Jedinstvo”, “C-1”, “C-2” plijenice još dugo pažnju naučnika.

Među alternativama u Jugoslaviji krajem 80-ih godina XX stoljeća, koje su bile antikomunističke, nije bilo one demokratske i jugoslavenske. Nacionalno pitanje postalo je jedina ideologija. Tradicija nacionalizma bila je jača i temeljnija nego tradicija demokratije. Planovi o nasilnom prekomponiranju jugoslavenske državne zajednice izašli su iz krugova srpske političke elite koja je mahom tretirala Jugoslaviju kao srpsku državu u kojoj žive i drugi narodi. Militarizacija Srbije intezivirana je već nakon Titove smrti. Na čelo Srbije tada dolazi general Nikola Ljubičić, koji je prije toga bio 13 godina na čelu Jugoslavenske narodne armije. Njegova teza da će “Jugo-

slaviju braniti Srbi i JNA” iskazivala je vladajuće poimanje Jugoslavije kao srpske države i JNA kao njene vojske. Još jedan general, Petar Gračanin, nakon smjene Ivana Stambolića, došao je na čelo Srbije. Vojska je bila institucija koja je tradicionalno uživala podršku u Srbiji. Srbija je, u predvečerje rata, insistirala na centraliziranoj vlasti sa osloncem na represivni aparat, posebno na vojsku. U svim planovima Beograda značajnu ulogu je imala upravo JNA. Nisu rijetki analitičari koji ukazuju da se ona već sredinom 80-ih godina XX stoljeća opredijelila za svoju neslavnu, rušilačku ulogu u kojoj će Jugoslavija biti poražena iznutra. Identificirajući se sa politikom S. Miloševića, koga smatra za “jedinog zagovornika” SFRJ a time i njenih interesa, JNA je od faktora jedinstva i očuvanja Jugoslavije postala srpska vojska - faktor njenog razaranja, braneći je od svih naroda koji su je sačinjavali, sem od Srba”.

Nemoguće je zanemariti kvantitativnu srpsko-crnogorsku etničku dominaciju u sastavu starješinskog kadra JNA, kao i nacionalizam kojim je bilo zahvaćeno i armijsko tkivo. Oficirski sastav JNA će doživjeti veliku ideološku transformaciju. Prema podacima iz 1985. među oficirskim kadrom bilo je 57,17% Srba, što je bilo 20,87% više od idealnog omjera u odnosu na broj stanovnika. U istoj godini oficiri Srbi, činili su 66,7% zapovjednika bataljona, 70,2% zapovjednika pukova-brigada i 52,8% zapovjednika divizija. Admiral Branko Mamula je ustvrdio da su Srbi (bez Crnogoraca) činili 60 odsto starješinskog kadra. Od oficira JNA koji nisu bili učesnici NOR-a, a rođeni su ili su vodili porijeklo sa teritorije BiH, u čin generala je 1983-1991. bilo proizvedeno 40 pukovnika. Od toga su bila četiri Hrvata, pet ih je bilo sa bošnjačkim imenima, dok su svi ostali bili srpske nacionalnosti. Alibegović iznosi 1992. da je zastupljenost oficira JNA bošnjačke nacionalnosti u njenom rukovodećem sastavu, posebno na istaknutim položajima, bila minorna i svedena na pojedinačne slučajeve, kao i njihovo školovanje na visokim vojnim školama. Uzroke nedovoljne zastupljenosti, treba tražiti i u nezainteresiranosti bošnjačkih predstavnika u političkom rukovodstvu BiH osamdesetih godina prošlog stoljeća, kao i među onima iz vojnog vrha koji to pitanje, čak ni u neslužbenim razgovorima, nisu pokretali. Bila je potiskivana i nacionalna svijest oficira JNA iz reda bošnjačkog naroda, pa su pojedinci do pred sam kraj postojanja JNA izjašnjavali kao pripadnici drugih nacionalnosti.

Tokom dva službena boravka u Sarajevu 1991. godine, generalu Alibegoviću su bošnjački političari govorili da prenese vojnom vrhu da su “Bosanci i Hercegovci spremni da daju svaki drugi lični dohodak za potrebe JNA”, da veze “između Srbije i Bosne može da se zasniva samo na tekovinama Narodnooslobodilačkog rata, a ne preko namjera Draže Mihailovića”, da se žele takvi odnosi da se “Srbi osjećaju na Baš-čaršiji kao da su na Oplencu”. Bošnjački političari su jedino tražili “da na teritoriji BiH bude regularna, dobro organizirana i disciplinirana vojska”. Alibegović piše da oni nisu željeli niti su bili spremni za rat. Odupirali su se i svim silama nasto-

jali da ne dođe do rata. On je bio svjestan tadašnjih podjela i napetosti u vrhu rukovodstva BiH, ali i problema u vrhu JNA. Nesreća je, piše on, bila u tome što u “vojn timeru JNA nije bilo ni dobre volje ni poštenih namjera”. JNA je orvelovski brzo prešla put od moćnog, decenijama maženog čuvara “klasnog bića” socijalističke Jugoslavije do isključivog zaštitnika “vaskolikog srpstva”. Predratna maršuta nošenja moštiju kneza Lazara poklapala se sa onom kuda su potom prošli tenkovi JNA. Ona je otvoreno izdala Jugoslaviju. JNA je, umjesto Jugoslavije, izuzetno složene više-nacionalne zajednice, stala u odbranu režima u Beogradu, odigravši primarnu ulogu u određivanju karaktera ratova koji su nastupili. U zabilješka Borisava Jovića, jednog od najbližih saradnika S. Miloševića, pod naslovom “Planovi vojske za obaranje vlasti u Sloveniji i Hrvatskoj i izlaz iz krize” od 25. februara 1991. godine, objavljenih u njegovoj knjizi “Poslednji dani SFRJ” stoji da Vojska sa osloncem na Srbiju, Crnu Goru i “srpske partije u BiH i Hrvatskoj” treba da kombinovanim političkim i vojnim mjerama srušiti prvo vlast u Hrvatskoj, a potom u Sloveniji”, a u “kolebljivim republikama” - Makedoniji i BiH, “kombinovanim političkim merama - demonstracijama i pobunama - treba srušiti rukovodstva ili ih preokrenuti u drugom pravcu”. Ove aktivnosti je trebalo kombinirati i sa nekim vojnim akcijama. Agresivna, mobilizirajuća retorika o historijskim pravima i nepravdama, utjerivanju individue u plemensko biće, najavila je tragični raspad Jugoslavije. Slobodan Milošević je polovinom aprila 1991. bio jasan: “Mi moramo obezbediti jedinstvo ako želimo da kao najveća i najbrojnija republika diktiramo dalji tok događaja. To su pitanja granica, suštinska državna pitanja. A granice, kao što znate, uvek diktiraju jaki, nikad ne diktiraju slabi”. Jugoslavija je poražena i opustošena iznutra. Primarni ciljevi ratova su bili revizija republičkih granica, prisilna razmjena stanovništva i prestrukturalacija političkog prostora. Takvi ciljevi nikada nisu realizirani mirnim putem. Pratiće ih, nakon svega, sinhronizirani naponi da se, uz uspostavljeni konsenzus negiranja i poricanja vlastite odgovornosti, sa iznuđenim, enigmatskim i ciničnim izvinyenjima, počinjeni zločini deetnificiraju i relativiziraju, te se svedu na pravno-proceduralna pitanja. Najrašireniji element kolektivne odgovornosti jeste ignoriranje zločina. I amnezija je kolektivna bolest.

Među priložima u Alibegovićevoj knjizi posebnu pažnju pobuđuje tekst “Poveli ste rat protiv naroda – optužujem sebe što sam vam poverovao” objavljen u beogradskoj “Borbi” krajem jula 1993. kao reagiranje na knjigu *Moje viđenje raspada generala Veljka Kadijevića, nekadašnjeg saveznog sekretara za narodnu odbranu SFRJ i njegovo viđenje raspada Jugoslavije i uloge JNA*. Za mnoge će analitičare upravo ovaj general biti jedan od najodgovornijih ličnosti za raspad Jugoslavije. Veljko Kadijević je napisao da je JNA predstavljala osnovu iz koje su “*formirane tri vojske (Vojska SRJ, Vojska Republike Srpske i Vojska Republike Srpske Krajine... Ovaj zadatak je vrlo bitan. Njega je rukovodstvo JNA utvrdilo kao prioritetni zato što su dru-*

gi narodi u Jugoslaviji počeli da na razne načine stvaraju svoje vojske, a srpski i crnogorski narodi su JNA smatrali svojom vojskom kao što su i Jugoslovensku državu smatrali svojom državom, pa je, shodno tome, i obaveza JNA bila da novoj Jugoslaviji i cjelokupnom srpskom narodu obezbjedi njegovu vojsku, bez koje na ovim prostorima i u uslovima koje su neprijatelji nametnuli, nema ne samo slobode, već ni života". Ocjenjujući Kadijevićevu knjigu kao djelo naknadne pameti, Alibegović priznaje svoju krivicu što nije proniknuo u dvoličnu politiku generala Kadijevića: "Ja optužujem sebe što sam mu u jednom trenutku kada je trebalo biti čovjek, povjerovao i da je sve iskreno, ako se apeluje da se ulože naponi da se sve mirnim putem riješi. Ni na kraj pameti mi nije bilo, da se može tako nisko pasti na moralnom planu sa tako visokog vojnog posta". Alibegović na Kadijevićeve navode o građanskom ratu u BiH odgovara da je to, po svim pokazateljima, antigradski rat, što potvrđuje i rušenje džamija po Banjaluci, ustvrđujući da se u BiH radi o klasičnom artiljerijskom ratu u kome se artiljerijska priprema napada vrši mjesecima, pri čemu je Sarajevo očit primjer za historiju.

Ratujući prikriveno ili otvoreno za srpske nacionalne interese, JNA (odnosno Vojska Jugoslavije) i njeni detaširani dijelovi - tzv. VRSK i VRS, u sadejstvu sa brojnim "paravojskama" sa standardiziranom vojnom opremom, ostavili su za sobom teške tragove nasilja i nehumanosti, kršeći sva moguća pravila ratovanja. General Aleksandar Vasiljević, bivši načelnik Uprave bezbjednosti JNA, na suđenju Slobodanu Miloševiću u Hagu, kao svjedok će 2003. izjaviti da su postojale "dve vojske u dve države, prema kojima se treća država - SRJ - odnosila kao da su vojske te države, SRJ, koja ih je finansirala, naoružavala i obezbeđivala im komandni kadar". Prema njegovom svjedočenju, oko 13.000 oficira VJ služilo je 1992-1995. u vojskama drugih djevu "srpskih država": VRSK i VRS.

Alibegović smatra da su posebno pozivi bošnjačkih političara 1991-1992. re-grutima da se ne odazovu za odlazak na odsluženje vojnog roka, kao i u jedinice rezervnog sastava JNA bili pogrešni. Bošnjački političari, po njegovom sudu, jednostavno nisu imali kompetentnih saradnika i savjetnika, pa se nisu u toj veoma delikatnoj vojnopolitičkoj situaciji snašli. Nisu bili za rat i vjerovali su da do njega neće ni doći. Zaboravili su na važnu činjenicu da su 1941. komunisti agitirali da se ide u vojsku da se dođe do oružja. Nedostajala je vizija kako da se u takvom nepovoljnom odnosu snaga postave i koje optimalne poteze da povuku: "Moralo se strategijski misliti o položaju oficira JNA iz svojih redova koji su se nalazili u aktivnoj vojnoj službi. Morao se i mogao ostvariti uvid u nacionalni sastav jedinica koje se formiraju po planu strategijskog razvoja na teritoriji Bosne i Hercegovine i izvući zaključke o njihovom uticaju na razvoj situacije, ako događaji krenu nepovoljno po muslimanski narod. Odaziv u te sastave mogao je biti iskorišćen upravo kao faktor odvratanja.

Trebalo je dalje da se vide stvari, a to je bila obaveza onih sa čela, da prepoznaju da nam politika nezamijeranja uvijek na poklon donosi ulogu stradalnika”.

Alibegovićevi radovi su tu i da opomenu, da se nad prošlošću Bošnjaka i BiH mora duboko zamisliti, jer ona je, bez lažne patetike, bila tragična. Ono što je jednom bilo stvarno, to ostaje vječno moguće. Budućnost se time čini maglovitijom. On ukazuje: “Mislim da moramo svi sebi da zamjerimo zbog opuštenog i neopreznog načina življenja i olakog prelaženja preko pojava koje o nečemu govore... Naše nacionalno biće mora se uvažavati prvo od nas samih, da bi se poštovalo i od drugih”. Čovjek bez nacionalne svijesti, po njegovom sudu, isto je što i “čovjek bez ljudske svijesti. Na takav stav nakon svega bošnjački čovjek ima moralno pravo”. General Ibrahim Alibegović je svojim člancima otvorio niz značajnih pitanja na koja bi naučnici trebali detaljnije odgovoriti. To će svakako obuhvatiti ne samo iznijansirano, “novo viđenje” JNA, stavove vojnog i državnog vrha Jugoslavije, već i ponašanje državnog rukovodstva BiH u “godinama raspleta” radi objektivnijeg, studioznijeg promišljanja tog vremena i potrebe kritičkog preispitivanja onoga što se danas nudi, sa kratke vremenske distance, kao “zvanična” istina, iako se potraga za njom nikada ne zatvara. ■

Safet Bandžović

Azra Junuzović, *Sarajevske ruže: Ka politici sjećanja*
(*Sarajevo Roses: Towards politics of remembering*), prevela Azra Junuzović,
Sarajevo: Armis Print i Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu
i Hercegovinu, 2006, 286.

Azra Junuzović magistrirala je sociologiju na Bosfor / Bogazici Univerzitetu u Istanbulu 2004. godine, a profesionalno se bavi predstavljanjem historijskih događaja u udžbenicima i područjem usmene historije. Nakon povratka u Bosnu i Hercegovinu, zatekla je na ulicama svoga grada *Sarajevske ruže*, kao simbole stradanja njenih sugrađana tijekom rata, što ju je potaklo napisati knjigu. O *Ružama*, ali i o drugim mjestima komemoracije napravila je inventivan sociološki zapis koji čitatelja podstiče na razmišljanje u sopstvenoj percepciji ratnih događaja. Mada se u svakodnevnom životu govori o tranzicijskim pomacima ka boljem životu, težina ratnih sjećanja pritišće ljude, a stalno izmjenjivanje optužbi stvara tjeskobu življenja u današnjem bosanskohercegovačkom društvu.